

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ВИКОНАВСТВА

УДК 784.071.2

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2020-30-1-17>

Наталія Євгеніївна Гребенюк

ORCID: 0000-0003-1279-2183

доктор мистецтвознавства, професор,

професор кафедри сольного співу і оперної підготовки

Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського

ngrenenuk921@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНОГО СПІВАКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Мета роботи – розглянути теоретичні аспекти формування педагогічних умінь та навичок у професійного співака. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні базових принципів положень системного, мистецтвознавчого підходів як методологічного способу вивчення вокального мистецтва та його складових елементів; концептуальні положення теорії професійної майстерності, психолого-педагогічної науки в галузі фахової підготовки співаків, зокрема, формування виконавської майстерності та творчого розвитку особистості. **Наукова новизна** полягає у виявленні специфіки вокально-виконавської творчості, означенні індивідуальних особливостей формування професійного співака. **Висновки.** Процес формування у професійного співака педагогічних умінь та навичок – це безупинне збагачення різноманітною інформацією, він вимагає від викладача вокалу сформованої системи естетичних поглядів, власної світоглядної позиції, без чого навчально-виховна робота не може бути результативною. На наш погляд, якісний рівень вокально-педагогічної підготовки викладачів вокалу визначають так показники: володіння основами методики вокальної майстерності; знання законів музичної педагогіки, загальної педагогіки, вікової педагогіки, педагогіки вищої школи; володіння навичками мовного й міжособистісного спілкування; уміння аналізувати власний вокально-педагогічний досвід і давати самооцінку своїм педагогічним досягненням і невдачам; уміння аналізувати досвід колег із метою узагальнення і застосування ефективних форм і методів у роботі зі студентами. Вокаліста можна вважати підготовленим до вокально-педагогічної діяльності лише за наявності вміння вирішувати конкретні вокально-педагогічні питання й охоплювати аналізом увесь комплекс навчально-виховних проблем. Саме такий аналіз є проявом професійного мислення, яке забезпечує: використання теоретичних, методичних знань та вокально-педагогічних прийомів і методів відповідно до конкретної ситуації, з урахуванням особливостей певного етапу навчального процесу; критичну оцінку власної поведінки, труднощів і невдач, які ускладнюють шлях до професійної майстерності; урахування індивідуальних психофізіологічних, вікових особливостей і музично-вокальних здібностей учня.

Ключові слова: вокально-виконавська діяльність, педагогічні вміння та навички, професійний співак.

Hrebenuk Nataliia Yevheniivna, Doctor in Science of the Arts, Professor, Professor at the Solo Singing and Opera Training Departments of the Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts

Theoretical aspects of the formation of a professional singer's pedagogical skills

Research objective of the study is to consider the theoretical aspects of the formation of a professional singer's pedagogical skills. **The methodology** is the application of the basic principles of the systematic and art science approaches as a methodological way of studying vocal art and its constituent elements; conceptual provisions of the theory of professional skill, psychological and pedagogical science in the field of speciality training of singers, in particular, the formation of performing skills and creative personality development. **Scientific novelty** is the revealing of the specifics of vocal and performing art, the identification of the individual features of the formation of a professional singer. **Conclusions.** The process of formation of a professional singer's pedagogical skills is a continuous enrichment with various information, it requires the vocal teacher to form a system of aesthetic views and its own worldview, without which educational work can not be effective. In our opinion, the qualitative

level of vocal and pedagogical training of vocal teachers is determined by the following indicators: mastering the basics of vocal skill techniques; knowledge of the laws of music pedagogy, general pedagogy, age pedagogy, higher school pedagogy; knowledge of language and interpersonal communication skills; ability to analyze their own vocal-pedagogical experience and to give self-esteem to their pedagogical achievements and failures; ability to analyse the experience of their colleagues in order to summarize and apply effective forms and methods in working with students. The vocalist can be considered prepared for vocal-pedagogical activity only in accordance with the ability to solve specific vocal-pedagogical issues and to cover the whole complex of educational problems with analysis. It is such analysis that is a manifestation of professional thinking, which ensures: application of theoretical, methodological knowledge and vocal-pedagogical techniques and methods related to a specific situation and taking into account the peculiarities of a certain stage of the educational process; critical assessment of own behavior, difficulties and failures, which complicate the way to professional and general medical skill, taking into account individual psychophysiological, age characteristics and musical-vocal abilities of the student.

Key words: vocal performance, pedagogical skills, professional singer.

Гребенюк Наталья Евгеньевна, доктор искусствоведения, профессор, профессор кафедры сольного пения и оперной подготовки Харьковского национального университета искусств имени И. П. Котляревского

Теоретические аспекты формирования у профессионального певца педагогических умений и навыков

Цель работы – рассмотреть теоретические аспекты формирования педагогических умений и навыков у профессионального певца. **Методология исследования** заключается в применении базовых принципов положений системного, искусствоведческого подходов как методологического способа изучения вокального искусства и его составных элементов; концептуальных положений теории профессионального мастерства, психолого-педагогической науки в области профессиональной подготовки певцов. **Научная новизна** заключается в выявлении специфики вокально-исполнительского творчества, определении индивидуальных особенностей формирования профессионального певца. **Выводы.** Процесс формирования педагогических умений и навыков у профессионального певца – это непрерывное обогащение разнообразной информацией, которое требует от преподавателя вокала сложившейся системы эстетических взглядов, собственной мировоззренческой позиции, без чего учебно-воспитательная работа не может быть результативной.

На наш взгляд, качественный уровень вокально-педагогической подготовки преподавателей вокала определяют следующие показатели: овладение основами методик вокального мастерства; знание законов музыкальной педагогики, общей педагогики, возрастной педагогики, педагогики высшей школы; владение навыками языкового и межличностного общения; умение анализировать собственный вокально-педагогический опыт и давать самооценку своим педагогическим достижениям и неудачам; умение анализировать опыт своих коллег с целью обобщения и применения эффективных форм и методов в работе со студентами. Вокалиста можно считать подготовленным к вокально-педагогической деятельности только при наличии умения решать конкретные вокально-педагогические вопросы и охватывать анализом весь комплекс учебно-воспитательных проблем. Именно такой анализ является проявлением профессионального мышления, которое обеспечивает: применение теоретических, методических знаний и вокально-педагогических приёмов и методов, относящихся к конкретной ситуации, и с учетом особенностей определенного этапа учебного процесса; критическую оценку собственного поведения, трудностей и неудач, которые усложняют путь к профессиональному и общепедагогическому мастерству, принятие во внимание индивидуальных психофизиологических, возрастных особенностей и музыкально-вокальных способностей ученика.

Ключевые слова: вокально-исполнительская деятельность, педагогические умения и навыки, профессиональный певец.

Актуальність теми дослідження. Спостереження за вокально-виконавською діяльністю у вищому навчальному закладі, а також пильна увага до педагогічної практики студентів 3–5-х курсів дають змогу говорити про те, що підготовка студентів не завжди гарантує їхню готовність до вокально-педагогічної діяльності. Студент може отримати певний запас знань, умінь і навичок, але водночас професійна освіта нібито не набуває довершеності. Проблема готовності до педагогічної діяльності розглядається в сучасній літературі з різних позицій: вивчаються зміст і структура основних педагогічних умінь; досліджується система вмінь, необхідних викладачеві під час розгортання педагогічного процесу для вирішення виховних і освітніх завдань [1–5]. Але питання формування готовності до вокально-педагогічної діяльності поки що залишаються малорозробленими. А базові методичні дослідження, на яких будується вся вокально-педагогічна практика вокальних факультетів у музичних вищих навчальних закладах України, датовано 1982–1983 рр. [1]. На сучасному етапі розвитку української культури, зокрема вокально-виконавського мистецтва, ця проблема стає ще актуальнішою. У ній виявляються ціла низка суперечностей, зумовлених, з одного боку, потребами сучасного суспільства, з іншого – станом сучасної професійної вокально-педагогічної підготовки молодих спеціалістів.

Ці суперечності дають поштовх до вирішення даної проблеми в декількох напрямках:

– підвищення якості професійної вокально-педагогічної підготовки у стінах вищого навчального закладу шляхом створення оновленої науково-методичної бази з урахуванням усіх наявних психолого-педагогічних і фізіологічних досліджень та вокально-виконавських досягнень (написання монографій, підручників, методичних посібників та рекомендацій);

– заохочення науково-дослідницької діяльності студентів вокальних факультетів шляхом уведення до лекційних курсів «Основи вокальної методики», «Основи вокально-виконавської творчості», «Історії вокально-виконавського мистецтва» і до практичного курсу «Основи педагогічної практики» написання курсових робіт, а до державного екзамену з фахової підготовки – захисту дипломних робіт;

– підвищення професійно-педагогічної майстерності викладачів вокальних факультетів шляхом постійної самоосвіти, зокрема науково-дослідницької роботи (написання кандидатських і докторських з основ вокальної методики і вокально-виконавського мистецтва, а також суміжних із вокальною діяльністю наукових напрямів).

Спостереження, аналіз методичної літератури з даної проблематики, а також особистий педагогічний і пошуковий досвід дають можливість визначити загальні завдання грамотного, професійного розвитку названих напрямів.

Мета дослідження – розглянути теоретичні аспекти формування у професійного співака педагогічних умінь та навичок. *Об'єктом дослідження* є вокально-педагогічна діяльність у вищому навчальному закладі. *Предмет дослідження* – методи формування педагогічних навичок у професійного співака.

Наукова новизна полягає у виявленні специфіки вокально-виконавської творчості, означенні індивідуальних особливостей формування професійного співака.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, вокально-виконавська діяльність по своїй природі має творчий характер, оскільки викладачеві вокалу доводиться постійно вирішувати безліч не лише типових, але й оригінальних завдань, що потребують: 1) аналізу вокально-педагогічної ситуації; 2) прогнозування результатів формування співацьких навичок відповідно до наявних вокальних і музичних даних; 3) урахування засобів досягнення певного результату; 4) конструювання й реалізації всього навчального процесу; 5) оцінки отриманих даних; визначення нових завдань залежно від отриманого ефекту тощо.

Наші дослідження наводять на думку, що творча вокально-педагогічна діяльність викладача неможлива без таких умінь, як:

– вирішення завдань, пов'язаних із формуванням необхідних співацьких навичок;

– систематичне внесення специфіки чинника спадкоємності до стандартних прийомів роботи зі студентами;

– розширення меж означених проблем, визначення інтенсивних шляхів їх розв'язання (як вокально-педагогічної, так і суто педагогічної спрямованості).

Доведено, що знання, засвоєні у процесі самостійної роботи, мають значну перевагу порівняно з готовими знаннями: вони повніше і швидше стають переконаннями, людина впевненіше користується ними у практичній діяльності. Отже, викладачеві вокалу необхідно дбати про свою активну пізнавальну діяльність. Чітке пізнавальне завдання, з якого випливає конкретно сформульована й усвідомлена проблема, що стоїть перед викладачем вокалу, не лише розвиває пізнавальну активність викладача, але й стимулює його професійну і педагогічну самостійність. Варто зауважити, що пізнавальний інтерес – найважливіший мотив вокально-виконавської і вокально-педагогічної творчості. Вокаліст, якому не притаманне бажання систематично поглиблювати свої знання, не відчуває задоволення від інтелектуального пошуку, а його вокально-виконавська і педагогічна діяльність не супроводжуватиметься потребою пізнання.

Пізнавальний вокально-виконавський і вокально-педагогічний інтерес виникає під впливом різноманітних чинників, може мати різний зміст, глибину, спрямованість і стійкість. Однак варто відокремити інтерес епізодичний від інтересу постійного: перший виникає в разі вивчення бажаного конкретного вокального твору, вокальної партії (у вокально-виконавській діяльності) або ж під час роботи з улюбленим учнем (у вокально-педагогічній діяльності); другий не пов'язується з конкретною ситуацією, а проявляється постійно, як характерний глибокий інтерес до обраної діяльності.

На думку сучасних учених, пізнавальний інтерес спрямовується не лише на зміст даної проблемної галузі, але й на процес знаходження, дослідження цих знань, на пізнавальну діяльність, у якій відбувається оперування вже набутими засобами навчання, а також опанування нових, їх удосконалення.

Під час навчання на вокальному факультеті майбутній викладач засвоює низку понять, у яких відображаються й закріплюються об'єктивні відношення взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів вокальної і загальної педагогіки, основ вокальної методики і вокального виконавства, а також їхня зумовленість усією системою навчання. Отже, узагальнене всеохоплююче подання студентів цих зв'язків гарантує якнайширші можливості їх застосування в майбутній вокально-педагогічній роботі.

Проаналізуємо ще одну з характерних особливостей вокально-педагогічної діяльності – розв'язання проблем. Часто викладачі вокалу переносять до класу досвід виходу із проблемних ситуацій, набутий ними у вищому навчальному закладі на заняттях із педагогічної практики. Багато молодих викладачів, які мають у класі 8–10 студентів різних курсів і пам'ятають про особистісний підхід, уміло впроваджують елементи проблемної побудови уроку, активізують самостійну пошукову діяльність своїх вихованців. Можна, наприклад, попросити студента підготувати порівняльний аналіз твору, що вивчається, у виконанні різних співаків з урахуванням усіх вокально-виконавських і вокально-технічних особливостей; проаналізувати суб'єктивне формування необхідних вокально-технічних навичок зі специфікою власного психолого-фізіологічного стану на конкретному уроці.

Проблемні ситуації виникають і перед викладачем вокалу під час підготовки до навчального процесу. Насамперед вони пов'язані з методично виправданим добром репертуару, який повинен відповідати не лише етапові формування співацьких навичок, але й вимогам програми. Виникають вони і у процесі пошуку необхідних методів роботи над тим чи іншим твором, і в період пошуку художніх і технічних рішень. Заглиблюючись у зміст музичного твору або вокальної партії, необхідно вирішувати низку складних завдань, пов'язаних із проблемною ситуацією певної складності теоретичного або практичного плану.

Теоретичні проблемні ситуації в педагогічній діяльності викладача вокалу пов'язані з осягненням як загальних закономірностей вокально-виконавського мистецтва (різні види музичного і вокального аналізу: історико-теоретичний, структурний, аналіз музично-виражальних засобів та вокально-технічних, звукових, тембрових нюансів), так і суто вокально-педагогічного характеру (етапність у формуванні необхідних співацьких навичок, специфіка формування вокально-технічних і вокально-виконавських навичок, значення чинника спадкоємності й особистісного підходу).

У процесі вдосконалення педагогічної майстерності велику роль відіграє розвиток у викладача вокалу потреби в педагогічній імпровізації. Аналіз спостережень, відвідування майстер-класів великих майстрів оперного і камерного співу, О. Образцової, Г. Вишневської, М. Кармен, К. Ізотової, Є. Нестеренка й інших, а також власний досвід дають змогу твердити, що педагогічна імпровізація і педагогічний експромт – головні елементи вокально-педагогічної творчості. За родом своєї діяльності викладач постійно опиняється в нестандартних ситуаціях, коли йому доводиться вирішувати не лише суто професійні завдання, але й проблеми міжособистісного спілкування. Це вимагає рівноваги, уміння знаходити адекватну манеру спілкування, аналізувати власну поведінку. І якщо володіння імпровізацією важливе для педагога взагалі, то для викладача вокалу ця риса набуває особливого значення через багатоплановість роботи. Він водночас є виконавцем, педагогом, концертмейстером і режисером. Зрозуміло, що викладач якось планує урок, але вокальне мистецтво не може терпіти штампів, тут багато залежить від емоційного і фізичного стану студента, від його настрою на сприйняття матеріалу тощо. Тому викладачеві необхідно володіти мистецтвом педагогічної імпровізації, суть якої полягає у вільному творчому поєднанні різних видів вокально-виконавської діяльності і мовного експромту.

Експериментально доведено, що, на жаль, не всі викладачі вміють гнучко реагувати на зміни під час уроку, знаходити відповіді на часом несподівані запитання, вирішувати проблеми спілкування тощо. Але ж основам педагогічної імпровізації можна навчитися, і починати цю роботу зі студентами треба під час проходження вокально-педагогічної практики. Однією з найсприятливіших умов для формування даної професійної риси є вокально-педагогічне моделювання – різновид методу педагогічної гри (див. праці О. Назарова). Ми поділяємо думку, що саме вокально-педагогічне моделювання повинно бути основою студентської практики, адже цей метод стимулює розвиток творчого мислення, уяви, інтуїції, швидкості реагування й інших загальнопедагогічних здібностей, а також сприяє комплексному формуванню суто музичних навичок, необхідних викладачеві вокалу, як-от володіння фортепіано, знання загального аналізу музичного твору, уміння транспонувати (хоча б лише вокальну партію, для підбору зручної тональності), уміння підбирати на слух. У результаті загальнопедагогічні та спеціальні знання, уміння і навички синтезуються у

складну систему вокально-педагогічної імпровізації. Великі можливості для творчої пошукової педагогічної діяльності викладача вокалу відкриває дослідницька робота. Випускник вищого навчального закладу повинен уміло працювати з науковою психолого-педагогічною та вокально-методичною літературою, добирати відповідний матеріал і користуватися ним; не боятися провести дослідне навчання, поставити педагогічний експеримент, систематизувати й узагальнити дані спостережень, написати реферат, доповідь, наукову статтю з якоїсь проблеми.

Вокально-дослідницька робота, що основана на творчості, водночас тісно пов'язана з пізнавальною діяльністю. У процесі пізнавальної діяльності, окрім розвитку специфічних ознак, притаманних вокальній творчості, як виконавській, так і педагогічній (продуктивність, евристичність мислення, винахідливість, уява, фантазія тощо), здійснюється загальний інтелектуальний розвиток особи, формується комплекс знань, умінь і навичок, з'являються певні емоційно-вольові риси. У зв'язку із цим вплив вокально-дослідницької роботи на формування творчої особистості співака можна схарактеризувати не лише як безпосередній (прищеплення дослідницьких навичок, формування наукового мислення тощо), але і як опосередкований – через активізацію навчально-пізнавальної діяльності, розвиток пізнавальних інтересів, що формують творче ставлення до діяльності, вокально-виконавської або ж вокально-педагогічної, і потребу в самовдосконаленні.

Проаналізуємо шляхи досягнення професіоналізму у процесі вокально-педагогічної діяльності. Скористаємося для цього спостереженнями автора цього дослідження за викладачами, що працюють, а також за студентами-вокалістами старших курсів у класі педагогічної практики (Харківський інститут мистецтв – 1985–1999 рр.; Санкт-Петербурзька консерваторія – 1989–1993 рр., Національна академія музики – 1996–1999 рр.) з метою виявлення їхньої підготовленості до вокально-педагогічної діяльності.

Донедавна в системі підготовки вокалістів-професіоналів педагогічній спрямованості приділялося недостатньо уваги. Педагогічна практика займає одне з останніх місць у комплексній системі вокальної освіти. Як уже відзначалося, зі студента-вокаліста передусім готують виконавця, оперного або камерного, а вже потім педагога. До свідомої педагогічної діяльності студентів необхідно готувати у виші через правильно налагоджену педагогічну практику й асистентуру-стажування. Із загальної маси студентів необхідно обирати одиниці, які мають не тільки бажання займатися цією діяльністю, але й необхідні здібності. Багато хто з педагогів вважає, що найголовніше «навчити співацькому ремеслу», «вокальній техніці», «чіткому виконанню прийомів», але всі ці судження не мають нічого спільного з вокальною педагогікою, кінцева мета якої – виховання особистості співака. А особистість студента може виховати лише особистість викладача. Не можна з вокалістів, які не змогли відбутися як співаки-виконавці, робити викладачів – це з одного боку, а з іншого – погано, коли на педагогічну роботу приходить вокаліст-виконавець після того, коли закінчується термін його співацької кар'єри (тобто у віці 50–55 років).

Навички, що необхідні для вокальної педагогіки, можуть бути сформовані тільки у процесі свідомої й осмисленої педагогічної діяльності, спрямованої на досягнення поставленої мети або вирішення відповідних завдань. Необхідний свідомий, цілеспрямований та регульований перехід до активних методів навчання вокальної педагогіки. Аналіз проведених нами спостережень та тестування серед студентів 4–5-х курсів, а також асистентів-стажистів (у яких за навчальним планом іде активна педагогічна практика: вони в ролі викладача-консультанта керують студентами) – разом 200 осіб – показав, що «серйозно» до майбутньої педагогічної діяльності ставляться тільки 10% опитуваних. Ці 10% знають, «що робити», «як робити», тому що педагогічною діяльністю займаються свідомо та цілеспрямовано.

Але на базі існуючих активних методів не можна, на нашу думку, побудувати програму особистісно-розвиваючої освіти, оскільки ці методи не виходять за межі розсудково-емпіричної форми мислення. Щоб показати це, розглянемо існуючий метод підготовки вокалістів-професіоналів до педагогічної діяльності. Він складається із двох напрямів: пасивного й активного. До активного методу навчання належить практичний курс «педагогічної практики», який включає індивідуальні заняття з учнями двічі на тиждень (один раз під керівництвом викладача).

До *пасивного методу* належать ті теоретичні знання, які засвоюються студентом за допомогою лекційної форми навчання. Ці курси лекцій передбачені навчальним планом:

- «Основи вокальної методики» (3 семестри – 210 годин);
- «Історія вокального виконавства» (2 семестри – 140 годин);

- «Музична психологія» (один семестр – 70 годин);
- «Педагогіка» (один семестр – 70 годин);
- «Музична педагогіка» (один семестр – 70 годин).

До *активного методу* можуть бути віднесені індивідуальні заняття студента з викладачем із педагогічної практики (6 семестрів – 420 годин).

Якщо об'єктивні показники лекційних курсів досить високі (їх читають професіонали, що мають за даною спеціальністю науковий ступінь), то індивідуальні заняття з педагогічної практики в основному віддаються на відкуп педагогам зі спеціальності і, як показали наші спостереження, мають суто формальний характер, вимагають більш фундаментального дослідження та реконструкції.

Отже, індивідуальні заняття з учнями з педагогічної практики використовуються сьогодні для вироблення різноманітних педагогічних навичок і вмінь, зокрема і вміння визначити можливий розвиток учня.

Однією з позитивних рис педагогічної практики вважається її наближення до умов реальної педагогічної діяльності та можливість для студентів не тільки знайти розв'язання конкретних вокальних та педагогічних завдань, але й відчути наслідки власних рішень. Уся педагогічна практика відбувається під керівництвом викладача зі спеціальності, інакше кажучи, існує деяка імітаційна модель уроку зі спеціальності. І часто-густо ця модель дає збої, тому що вона вироблена іншою людиною, «із чужого плеча» і не завжди «приживається». Через посередництво проб та помилок студент вчиться формувати такі послідовності дій і вчинків, які більш результативні. Завдяки цьому, за умови, що існує у свідомості студента досить добре модифікована модель, та, що відповідає реальній ситуації, відбувається формування необхідних навичок практичних дій.

Отже, традиційні індивідуальні заняття з педагогічної практики не йдуть далі простого накопичення емпіричного досвіду. Фактично в них тільки розширюється раніше сформована професійна орієнтація, але не створюються умови для опанування нових засобів професійної педагогічної діяльності.

Варто зазначити, що розвивальний ефект у такому разі все ж може виникнути тільки за умови періодичного обговорення питання: «Чому ми маємо такі результати?». Але аналіз усіх дій робить викладач. Завдання переходу від обговорення результату та змісту дій на засоби сприяння та їх психолого-педагогічні підстави за суттю справи потребують відмови від того, що вважається головним чинником практики, – наближеності до реальних умов. Обговорювати підстави впливу – це значить просуватися від загального до конкретного, зробити спосіб цього пересування предметом аналізу. Тільки в такому разі може бути сформована узагальнена орієнтовна основа дій. У формуванні такої основи не має потреби, якщо йдеться про вироблення вміння діяти у вузькому просторі суто професійних ситуацій. Стратегічне ж планування розвитку студента, формування в нього необхідних професійних навичок потребує саме широкої орієнтації. Але чим більше наближена до реальних часткових умов, що використовуються під час індивідуальних занять студента з учнем, модель уроку педагога за фахом, тим менше можливостей таку орієнтацію сформулювати. Традиційні індивідуальні заняття з педагогічної практики – ефективний засіб для вироблення часткових професійних умінь та навичок, але їх недостатньо для формування необхідних умінь і навичок вокальної педагогіки, вони прийнятні для розвитку понятійного мислення.

Обмежені можливості методів у педагогічній практиці, що використовуються нині в системі підготовки вокалістів до педагогічної діяльності, зумовлені тими підставами, на яких вони базуються. Здебільшого ці підстави взагалі не фіксуються. Навіть питання «на якій психолого-педагогічній концепції розвитку мислення в майбутнього викладача базується Ваш метод?» частіше за все викликає в педагога з вокалу нерозуміння.

Проблема психолого-педагогічного обґрунтування методів особистісно-розвивальної вищої освіти ще далека від свого вирішення. Натепер існує тільки безліч експериментальних концепцій.

Висновки. Ми з'ясували, що викладачів вокалу умовно можна поділити на *три групи* залежно від ступеня їхньої вокально-педагогічної вправності.

Перша група – викладачі, які підміняють вокально-педагогічні рішення суто професійними (вокальними) проблемами й обирають зі своєї вокально-виконавської скарбниці те, що вважають необхідним, забувають водночас, що натепер вони – педагоги, а не виконавці. У них спрацьовує «комплекс» вокаліста-виконавця («Я співав так», «Роби так, як я»).

Викладачі *другої групи*, хоча й мають уявлення про специфіку педагогічних завдань, їхній зв'язок із фаховими, але не вміють співвіднести свої можливості та можливості студента для вирішення комплексу вокально-педагогічних проблем. Вони зазвичай проявляють деяку пасивність у роботі, діють за принципом «не заважати».

І лише *третьою*, найменшу *групу* утворюють викладачі, які досконало володіють комплексом умінь, необхідних для різнобічної вокально-педагогічної діяльності, які озброєні знанням законів педагогічної майстерності та специфіки вокально-виконавської творчості. Необхідно зауважити, що педагогічний стаж у віднесенні викладача до тієї або іншої групи не відігравав вирішальної ролі.

Отже, ми можемо назвати *показники, які, на наш погляд, визначають якісний рівень вокально-педагогічної підготовки викладачів вокалу:*

- володіння основами методики вокальної майстерності;
- знання законів музичної педагогіки, загальної педагогіки, вікової педагогіки, педагогіки вищої школи;
- володіння навичками мовного й міжособистісного спілкування;
- умінь аналізувати власний вокально-педагогічний досвід і давати самооцінку своїм педагогічним досягненням і невдачам;
- умінь аналізувати досвід колег із метою узагальнення і застосування ефективних форм і методів у роботі зі студентами.

На основі цих показників передбачається *формування таких умінь:*

- методично правильно скласти робочий план;
- спостерігати за студентом із метою виявлення його загальних і спеціальних здібностей, а також психолого-фізіологічних особливостей;
- під час вирішення вокально-педагогічних завдань обирати відповідні методи педагогічного впливу;
- прогнозувати результати своєї роботи;
- здійснювати контроль і самооцінку власних вокально-педагогічних дій.

Отже, вокаліста можна вважати підготовленим до вокально-педагогічної діяльності лише за наявності вміння вирішувати конкретні вокально-педагогічні питання й охоплювати аналізом увесь комплекс навчально-виховних проблем. Саме такий аналіз є проявом професійного мислення.

Наявність професійного мислення забезпечує:

- використання теоретичних, методичних знань та вокально-педагогічних прийомів і методів відповідно до конкретної ситуації з урахуванням особливостей певного етапу навчального процесу;
- критичну оцінку власної поведінки, труднощів і невдач, які ускладнюють шлях до професійної і загальнопедагогічної майстерності;
- урахування індивідуальних психофізіологічних, вікових особливостей і музично-вокальних здібностей учня.

Якщо говорити про можливі шляхи вдосконалення професійної підготовки викладача вокалу, то необхідно звернути увагу на ще один момент. Як показує практика, по закінченні вишів студенти опановують певний комплекс знань, умінь та навичок, необхідних у майбутньому, але вокально-педагогічна діяльність передбачає ще й навчально-виховну роботу. Однак саме в цій сфері випускники виявляють недостатню підготовленість, бо вона чомусь досі залишається поза увагою фахівців-вокалістів, хоча потребує глибшої теоретичної і практичної розробки. Зауважимо лише, що процес навчання – це безупинне збагачення різноманітною інформацією, він вимагає від викладача вокалу сформованої системи естетичних поглядів, власної світоглядної позиції, без чого навчально-виховна робота не може бути результативною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агикян М. Педагогическая практика : методические указания для вокальных факультетов музыкальных вузов. Москва : ГМПИ им. Гнесиных, 1983. 66 с.
2. Методологические проблемы музыкальной педагогики : материалы Межреспубликанской научно-практической конференции. Москва, 1991. 124 с.
3. Медушевский В. Углублять концепцию музыкального образования. *Советская музыка*. 1981. № 9. С. 52–59.
4. Проблемы комплексного творческого воспитания музыканта-исполнителя (школа – училище – вуз) : сборник трудов. Новосибирск, 1984. 149 с.
5. Ражников В. Резервы музыкальной педагогики. Москва, 1980. 95 с.

REFERENCES

1. Metodicheskie ukazaniya dlya vokalnikov fakultetov muzikalnikov vuzov "Pedagogicheskaya praktika", Sost. M.S. Agikyan. M.: GMGII im. Gnesinykh, 1983. 66 s.
2. Metodologicheskie problemi muzykalnoy pedagogiki: Materialy mezhrespublikanskoй nauchno-prakticheskoy konferentsii. M., 1991. 124 s.
3. Medushevskiy V.V. Uglublyat kontseptsiyu muzikalnogo obrazovaniya // Sov. muzyka. 1981. № 9. S. 52-59.
4. Problemy kompleksnogo tvorcheskogo vospitaniya muzykanta-ispolnitelya (shkola – uchilishche – vuz). Sb. trudov. Novosibirsk, 1984. 149 s.
5. Razhnikov V.G. Rezervy muzykalnoy pedagogiki. M., 1980. 95 s.

УДК 782.087.68

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2020-30-1-18>**Олена Миколаївна Батовська**

ORCID: 0000-0002-1435-1245

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри хорового диригування

Харківського національного університету мистецтв

імені І. П. Котляревського

bathelen@ukr.net

ТРАКТУВАННЯ ХОРУ В ОПЕРІ-КАЗЦІ «ЧАРІВНА ФЛЕЙТА» В. А. МОЦАРТА

Мета роботи полягає у виявленні особливостей трактування хору в опері-казці «Чарівна флейта» В.А. Моцарта, що сприяє утворенню цілісної картини щодо трактування хору в оперних творах композитора. **Методологія дослідження** становить поєднання методів цілісного, інтонаційного, жанрово-стильового, композиційного, драматургічного аналізів. **Наукова новизна** представленої роботи виявляється в таких аспектах: уперше у вітчизняному мистецтвознавстві здійснено комплексно-аналітичний аналіз із позиції специфіки трактування хору в опері-казці «Чарівна флейта» В.А. Моцарта; доводиться вплив жанрових ознак на трактування хору в опері. **Висновки.** В опері «Чарівна флейта» В.А. Моцарт активно використовує хор. Провідними функціями хору в опері «Чарівна флейта» є: фонові-ілюстративна, репрезентативна і репрезентативно-динамічна. Аналіз хорових номерів в опері «Чарівна флейта» показав, що на їх трактування вплинула жанрова природа твору. Хору в опері «Чарівна флейта» композитор відвів роль відтворення царства чарівника Зарастро. Тому протягом усієї опери поява хору є своєрідним лейтмотивом цього казкового світу. Хори вимальовують загальну атмосферу дії й опосередковано причетні до подій, що відбуваються. Елементи зінгшпілю дають про себе знати у використанні розмовних діалогів і народних пісень із куплетною будовою, у пісенно-танцювальних елементах музичної лексики. Водночас простежується зв'язок твору з оперою-seria. Про це свідчать серйозність проблематики, символістична трактовка персонажів, використання арій-амплуа (передусім Цариці Ночі). Отже, у «Чарівній флейті» сплелись жанрові особливості зінгшпілю, опери-buffa й опери-seria. У даній опері простежуються ораторіальні і містеріальні риси в синтезі з оперними засадами та витоками австрійського зінгшпілю.

Ключові слова: опера-казка «Чарівна флейта» В.А. Моцарта, трактування хору.

Batovska Olena Mykolaivna, PhD in Arts, Associate Professor, Associate Professor at the Choral Conducting Chair of the Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts

The interpretation of the chorus in the fairy tale-opera "The Magic Flute" by W. A. Mozart

Research objective is to identify the specificity of the chorus interpretation in the fairy tale-opera "The Magic Flute" by W.A. Mozart, which contributes to the formation of a holistic picture regarding the interpretation of the choir in the opera works of the composer. **The methodology** of the research is the combination of methods of holistic, intonational, genre-style, compositional, dramatic analysis. **The scientific novelty** of the presented research consists in the following aspects: for the first time in the national art criticism a complex analytical analysis was made from the standpoint of the specificity of the choir's interpretation in the fairy tale-opera "The Magic Flute" by W.A. Mozart; the influence of genre signs on the interpretation of the choir in the opera is proved. **Conclusions.** In the opera "The Magic Flute" by W.A. Mozart actively uses the choir. In general, in